

4.3. lecke: A fejedelem virtusa

A Machiavellinek szentelt harmadik leckében azt kell megmutatnunk, hogy Machiavelli nem a zsarnoki önkényuralmat dicsőíti politikai gondolkodásában.

A tiszteletre méltó fejedelem

Machiavelli *A fejedelem*ben világossá teszi, hogy **nem az önkényuralmat dicsőíti**. Maga is megvetéssel szól azokról a zsarnokokról, akik uralma alatt az egész ország szenved. Machiavelli szerint **fontos, hogy a fejedelmet tisztelet övezze**. Ehhez pedig a fejedelemnek nem csak a rosszra kell képesnek lennie, hanem bizonyos **erényeket** is fel kell mutatnia.

Machiavelli külön fejezetet szentel a bűnös úton megszerzett fejedelemségeknek. Példái megmutatják, milyen az a fejedelem, amelyet nem tekint tiszteletre méltónak. A legmarkánsabb példája **Agatoklész szicíliai uralkodó** esete Szürakuszában. [Lásd: Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 30. skk. oldal]. Agatoklész alacsony sorból lett Szürakusza uralkodója. Katona volt, igen rátermett, ám a trónt erőszakkal és szörnyű gyilkosságok árán szerezte meg. Majd sokáig meg is őrizte, de uralkodása nem tette őt elismertté a szürakuszaiak szemében.

Machiavelli szobra az Ufficiben

Machiavelli így jellemzi Agatoklész uralkodását:

Aki tehát cselekedeteit és képességeit vizsgálja, egyáltalán nem találkozik olyasmivel, legfeljebb csak ritkán, amit szerencsének lehetne tulajdonítani. [...] Mégsem lehet virtusnak tekinteni polgártársai legyilkolását, barátai elárulását, szőszegéseit, könyörtelenségét és istentelenségét, amellyel hatalmat igen, de dicsőséget nem szerzett. Mert ha fontolóra vesszük Agathoklész virtusát a veszélyes helyzetekben, lelki nagyságát a balszerencsés fordulatok elviselésében és leküzdésében, nem látható be, miért lett volna rosszabb bármelyik kiváló

zsoldoskapitánynál. Mégis, aljas kegyetlensége és embertelensége, a sok gyalázat nem engedi, hogy a kiváló emberek között emlegessük. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 31. oldal)

E jellemzésben megjelennek olyan fontos fogalmak, amelyek nem jellemzik

Agatoklést uralkodását, és amelyek hiányában nem is tarthat számot a tiszteletre. Ezek pedig a **szerencse** és a **virtus** (*virtù*). A **fejedelem csak akkor méltó a dicséretre, a cselekedeteiben és képességeiben megjelenik a szerencse és a virtus.**

Nem lehet tehát a szerencsének vagy virtusnak tulajdonítani azt, mit mind az egyik, mind a másik nélkül ért el. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 31. oldal)

Szerencse és sors

Meg kell értenünk tehát, mit jelent Machiavelli számára a szerencse és a virtus. A **szerencse** a **sors** fogalmával függ össze. Az élet eseményei egymást követik. Ha valaki politikai hatalom birtokosa, akkor életének eseményei összefonódnak fejedelemsége történetével és történelmével. Ezek az események hol kedvezőek uralma megőrzéséhez, hogy kedvezőtlenek, mert veszélyeztetik azt. A kérdés az, **milyen mértékben ura az eseményeknek egy uralkodó.** Ha az események pusztán szeszélye révén lesz uralkodó, és folyton ki van szolgáltatva a történéseknek, akkor nem ura a helyzetének. **A jó uralkodó virtusa folytán képes a történelmi eseményeket szerencsésévé változtatni.**

A fejedelem egy francia nyelvű kiadása a XVII. századból

fatalistáknak nevezzük. Ők tagadják, hogy az emberi cselekvéssel képesek lennének befolyásolni az eseményeket, következésképpen **tagadják a szabad akarat meglétét az emberben.** Machiavelli **nem determinista és nem fatalista**, hanem hisz a cselekvés erejében.

Ha a történelmi eseményeket összekapcsoljuk a sors fogalmával, akkor felmerül a kérdés, mennyire képes bárki befolyásolni élete eseményeit.

Azokat, akik szerint az élet eseményei az embertől független okok által elrendeltek, **deterministáknak** vagy

Előttem sem ismeretlen, hogy sokan úgy gondolják, a világ dolgait Isten és a szerencse igazgatják, s emberi ésszel ezen mit sem lehet változtatni, ellene nincsen orvosság; mindez azért, hogy azt állíthassák: nem szabad a munkában megizzadni, bízza magát mindenki a sors kegyére. [...] Mégis, hogy szabad akaratunkat el ne fojtsuk, úgy ítélem, igaz, hogy a szerencse felerészben ura tetteinknek, hanem a másik felét, vagy majdnem annyit, önnön erőnk mozgatja. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 80. o.)

Látható, hogy Machiavelli az akarat szabadságát fontosnak tartja, ugyanakkor nem válik elbizakodottá. Elismeri, hogy a történelmi események olykor oly erővel nyilvánulnak meg, hogy ellenük semmit sem tehetünk. Szerinte **éppúgy el kell fogadni a sors erejét, mint cselekedni, ha ez lehetséges.**

Szabad akarat és a sorshoz való helyes viszony

A sorshoz való helyes viszony kialakítását egy megáradt folyó metaforájával világítja meg.

[A sors] hasonlatos némely pusztító folyóhoz, mely, ha megárad, előnti a síkságokat, összemorzsolja a fákat és épületeket, elviszi a földet egyik helyről, és lerakja másutt: mindenki menekül tőle, pusztító haragjától rettegve, s gátat emelni ellene képtelen; de mert ilyen, nem marad más, mint hogy a lakosság nyugalmas időben előre felkészüljön gátakkal és töltésekkel, mert ha felduzzadván csatornába ömlik, tombolása korántsem olyan féktelen és káros. Éppen így van ez a szerencséével is: ott mutatja meg hatalmát, ahol nem áll vele szemben átgondolt erő, s oda fordítja haragját, ahol gát és töltés nem állja útját. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 80. o.)

E szöveg mondandója világos: a sorshoz a helyes viszonyt „**átgondolt erővel**” kell kialakítani. Amikor nyugalom van, fel kell készülni azokra az időkre és helyzetekre, amikor a sors erői oly erővel támadnak, hogy nem lehet védekezni ellene. A felkészülés, az **átgondoltság** és az **éberség** képes arra, hogy kivédje a sors csapásait, és mérsékelje tombolását. **Ezt nevezi Machiavelli szerencsének.**

A fejedelem, aki mindig mindenben a szerencsére támaszkodik, annak forgandó volta miatt saját romlásába rohan. Azt hiszem, az boldogul, aki eljárásában az idők változását követi, ellenben aki az idővel nem tud lépést tartani, szerencsétlen. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 81)

Machiavelli szerint a fejedelemnek nem szabad sodortatnia magunkat a sorssal, és teljes mértékben a szerencsére bíznia magát, hanem **a helyzetek urává kell válnia.** Ez azt jelenti, hogy éber figyelemmel mindig fel kell mérnie, **miként kell a sorshoz, azaz a történelmi eseményekhez viszonyulnia.** Ezzel lehet **saját szerencsésének kovácsa.**

Virtus

Az **átgondolt erő** a **cselekvőképességet** és az **akarat szabadságának alkalmazását** jelenti. Machiavellinél fontos fogalom az **alkalom**. Az alkalom az a pillanat, amikor a fejedelemnek cselekednie kell. Ezt képes a jó fejedelem felismerni, és **az alkalom által a sors**

Itáliai fejedelemségek a XV. század végén

eseményeit számára szerencsés eseményekké változtatnia.

Megvizsgálván a nagy emberek életét, valamint cselekedeteiket, előtűnik, hogy a szerencse által csak alkalomhoz jutottak, agyaghoz, amelyet nekik tetsző formába önthettek, kellő alkalom nélkül tehetségük elpusztult volna, míg virtusuk hiányában hiábavaló lett volna az alkalom. [...] Az alkalom tette szerencsésé ezeket az embereket, mert kiváló virtusuk felismertette velük az alkalmat, ebből eredően hazájuk díszére és boldogságára váltak. (Machiavelli: *A fejedelem*, In: Machiavelli művei, I. kötet, Budapest, Európa, 1978, 22)

Ebből az idézetből nyilvánvaló, hogy a **szerencse**, az **alkalom** és a **virtus** szorosan összekapcsolódnak Machiavelli szerint. A jó, tiszteletre méltó fejedelem az, aki átgondolt erővel bír, képes élni a szabadságával, a sorseseményeket szerencsévé tudja változtatni. Ezt nevezi Machiavelli **virtusnak**, azaz **fejedelmi erénynek**.

Az **erény** – miként a magyar kifejezés is mutatja – **erőt** is jelent. Az erényes cselekedethez mindig **akaraterő** is kell. Machiavellinél ez az erő nagyon fontos része az erénynek. Ugyanakkor látni kell, hogy ez az erény-fogalom nem azonos a görög erénnyel. A virtus Machiavellinél ugyanis **nem erkölcsi vagy morális erény**. Nem része ugyanis a jóakarat a másik ember iránt. Ez egy **tipikusan politikai erény**, amelyet a tiszteletre méltó fejedelmeknek kell birtokolniuk és uralkodásuk alapjává tenniük.

A virtus fogalma világossá teszi, hogy Machiavelli politikai filozófiájában nem az önkényuralmat és a zsarnokságot dicséri. A hataloméhes gazemberek nem méltók a tiszteletre, még ha meg is ragadják és meg is tartják az uralmat, nem méltók tiszteletre, ha nem rendelkeznek a virtussal.

Összefoglalás:

Machiavelli nem az önkényuralmat dicséri *A fejedelem*ben. A fejedelem csak akkor méltó a tiszteletre, ha cselekedeteit és uralkodását a virtus jellemzi. A virtus a sorssal szembeni viselkedésben mutatkozik meg. A virtus átgondolt erőt jelent, amely felismeri a kedvező alkalmat a cselekvésre. Az alkalom a történelmi eseményeket szerencsévé képesek változtatni, és így lehetővé teszik a fejedelemnek, hogy megőrizze uralmát és felvirágoztassa államát. A virtus politikai erényt jelent, amely csak a rátermett uralkodókat jellemzi.

Kérdések:

Milyen jellemvonások miatt ítél el Machiavelli egy fejedelmet?

Mit jelent a determinizmus és fatalizmus?

Miként tartja Machiavelli érvényesíthetőnek az akarat szabadságát?

Mi a különbség a sors és a szerencse között?

Mi jellemzi a fejedelmi virtust Machiavelli szerint?

Mi a különbség az erkölcsi erények és a politikai erények között?